

ТУРИЗМ СТАТИСТИКАСИ БЎЙИЧА ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР ВА ТАЖРИБАЛАР ТАҲЛИЛИ

ТОШКЕНТ АМАЛИЙ ФАНЛАР УНИВЕРСИТЕТИ

ТАРМОҚЛАР ИҚТИСОДИЁТИ ВА БУХГАЛТЕРИЯСИ КАФЕДРАСИ КАТТА ЎҚИТУВЧИСИ

Турсунова Шахноза Фарход қизи

shaxnozatorsunova1993@gmail.com

Аннотация: Мақолада туризм ҳисобини олиб бориш бўйича халқаро стандартлар, хусусан туризм ёрдамчи ҳисоби таҳлил қилинган. Маълумки, туризм ёрдамчи ҳисоби 1993 йил ҳамда 2008 йилларда қабул қилинган. Мақолада мазкур икки йилда қабул қилинган туризм ёрдамчи ҳисобининг ўзаро фарқли жиҳатлари кенг ёритилган. Европа давлатлари Франция, Польша давлатларида туризм ёрдамчи ҳисобларини олиб бориш, ўзига хос хусусиятлари батафсил ўрганилинган. Мақоланинг асосий мақсади Ўзбекистонда ҳам туризм ёрдамчи ҳисобларидан фойдаланишни йўлга қўйиш учун зарурий кўникмаларни шакллантиришдан иборат. Туризм ёрдамчи ҳисоблари (ТСА) дан тузилмавий маълумотлардан фойдаланадиган моделга асосланган макроиқтисодий баҳолашда ушбу мақола мавжуд бўлган янги таҳлилий имкониятларни намоён этади. ТСАлар тизими туристик маҳсулотга хос жиҳатларни тақлиф қилади. Туризм статистикасини ҳисобини олиб бориш бўйича, халқаро тажрибалар турлича ва кўплаб стандартлар мавжуд. Улар тавсия характерига эга. Лекин, ушбу тавсиялар кўпчилик давлатларда миллий хусусиятларни ҳисобга олмаган ҳолда қўлланилиб келинмоқда. Ўзбекистон Республикасида эса юқорида келтирилган ва таҳлил қилинган стандартлар деярли қўлланилмайди. Шу муносабат билан мақолада Ўзбекистонда халқаро тажриба ва стандартларига таянган ҳолда туризм статистик ҳисобини олиб бориш бўйича тадқиқотлар олиб борилади.

Annotation: The article analyzes the international standards for conducting tourism accounting, in particular the auxiliary tourism accounting. It is known that the tourism support account was adopted in 1993 and 2008. In the article, the different aspects of the tourism auxiliary account adopted in these two years are widely covered. The peculiarities of conducting tourism auxiliary accounts in the European countries France and Poland have been studied in detail. The main goal of the article is to form the necessary skills to establish the use of tourism auxiliary accounts in Uzbekistan. This paper demonstrates the new analytical possibilities available in model-based macroeconomic evaluations that use structural information from Type Auxiliary Accounts (TSA). The system of TSAs offers specific aspects of the tourism product. There are different international practices and many standards for the accounting of tourism statistics. They have a recommendation character. However, these recommendations are being applied in most countries without taking national characteristics into account. In the Republic of Uzbekistan, the above-mentioned and analyzed standards are practically not used. In this regard, in the article, research is carried out on conducting statistics of tourism in Uzbekistan based on international experience and standards.

Аннотация: В статье анализируются международные стандарты ведения туристического учета, в частности вспомогательного туристического учета. Известно, что счет поддержки туризма был принят в 1993 и 2008 годах. В статье широко освещаются различные аспекты вспомогательного учета туризма, принятые за эти два года. Подробно изучены особенности ведения вспомогательных счетов туризма в европейских странах Франции и Польше. Основная цель статьи - сформировать

необходимые навыки для налаживания использования вспомогательных счетов туризма в Узбекистане. В этом документе демонстрируются новые аналитические возможности, доступные в макроэкономических оценках на основе моделей, в которых используется структурная информация из типовых вспомогательных счетов (TSA). Система ВСТ предлагает конкретные аспекты туристического продукта. Существуют различные международные практики и множество стандартов учета статистики туризма. Они носят рекомендательный характер. Однако эти рекомендации применяются в большинстве стран без учета национальных особенностей. В Республике Узбекистан вышеуказанные и анализируемые стандарты практически не применяются. В связи с этим в статье проводится исследование по ведению статистики туризма в Узбекистане на основе международного опыта и стандартов.

Калит сўзлар: туризм, туризм ёрдамчи ҳисоби, асосий статистик кўрсаткичлар, ташиф буюрувчилар тоифалари ички туризм истеъмоли, чиқишга оид туризм қўшилган қиймат ҳисоби, мамлакат ичидаги туризм бўйича тақлиф ва истеъмол, туризм тармоқларида бандлик.

Ключевые слова: туризм, вспомогательный учет туризма, основные статистические показатели, категории посетителей, потребление внутреннего туризма, учет добавленной стоимости выездного туризма, предложение и потребление внутреннего туризма, занятость в отраслях туризма.

Key words: tourism, tourism auxiliary accounting, basic statistical indicators, visitor categories domestic tourism consumption, outbound tourism value added accounting, domestic tourism supply and consumption, employment in tourism industries.

Кириш

XX асрнинг охирига келиб туризм соҳасида статистик кўрсаткичларни барча мамлакатларда халқаро стандартлар асосида аниқлаш зарурияти пайдо бўлди. Республикамизда туризм соҳасини ривожлантириш бўйича қабул қилинган бир неча қарор ва фармонларда ҳам айнан туризм статистикасини халқаро методологиялар асосида такомиллаштириш зарурлиги таъкидланмоқда. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2019 йил 5-январда қабул қилинган ПФ-5611-сонли «Ўзбекистон Республикасида туризмни жадал ривожлантиришга оид қўшимча чора тadbирлар тўғрисида»даги Президент фармонида туризм статистикаси кўрсаткичлар халқаро методологияга мувофиқ шакллантирилиши ва доимий тарзда эълон қилиниб борилиши таъкидланган. Ҳозирда барча давлатларда туризм соҳасига бўлган эътибор ортмоқда. Туризм юқори даромадликка эга бўлган соҳалардан бири бўлиб, унинг ривожланиши аҳоли бандлигини ва иқтисодиётнинг диверсификациясини таъминлайди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг бир қатор қарор ва фармонларида туризмга иқтисодиётнинг стратегик сектори мақоми берилиши билан юртимизга ушбу соҳанинг улкан салоҳиятини рўёбга чиқиши ва жадал ривожланиш йўлига ўтиши учун мустаҳкам асос яратилди. Ана шундай объектив жараёнда туризм соҳасининг инновацион ривожланишини таъминловчи омилларни ўрганиш иқтисодиётнинг янги ва мураккаб тадқиқот предмети сифатида намоён бўлмоқда. Чуқурлашиб бораётган глобаллашув жараёнлари, жаҳон сиёсий ва иқтисодий ҳаётида рўй бераётган шиддатли ўзгаришлар туризм олдида бир қатор муаммо ва вазифаларни кўндаланг қўймоқда. Уларни муваффақиятли ҳал этиш учун туризмнинг инновацион ривожланишини статистик ёндашув орқали ҳам таҳлил қилиш, баҳолаш ва

инновацион ривожланиш омилларини қамраб олган назарий-услубий асосларини ишлаб чиқиш муҳим илмий-амалий аҳамият касб этади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Туризм соҳаси, унинг назарий асослари ва ривожланиши иқтисодий адабиётларда Т.Ташмурадов, А.Саидов, И.С.Тухлиев, С.Сафаров, Ким Ок Кьунг, Н.М.Абдусаломовна, С.Агзамовлар томонидан чуқур ўрганилган. Туризм турлари, туристик жойлаштириш масканлари, туризм хизматлари ва маҳсулотлари таҳлил қилинган.

Туризмни инновацион ривожланишини статистик ёндашув асосида ҳам таҳлил қилиши мумкин. Статистиканинг ўрганиш объекти инсоният ҳаётида рўй берадиган барча оммавий воқеа ва ҳодисалардир. Туризм соҳаси ҳам ҳозирда оммавий воқеа ҳодисалар қаторига киради, демак туризм соҳаси статистикага ўрганиш объекти бўлиши мумкин. Туризм статистикаси туризм кўрсаткичларини ҳисоблашни ўрганиб, кўрсаткичларга таъсир килувчи омилларни ва уларнинг ўзгариш динамикасини таҳлил қилади.

Тадқиқот методологияси

Мазкур мавзуни ёритиб беришда таҳлил, синтез, индукция, дедукция, моделлаштириш, эксперимент, тизимли ва комплексли ёндашув усулларидан фойдаланилди.

Тадқиқот

XX асрнинг охири ва XXI асрнинг бошларида жаҳонда туризм статистик ҳисобини олиб бориш бўйича бир қанча тажрибалар ўрганилди. Масалан, 1990 йилда БМТ Статистика бошқармаси томонидан Канадада бўлиб ўтган конференцияда халқаро тажриба ўрганилди. Икки йиллик муҳокамадан сўнг илк бор туризм статистик кўрсаткичлари бўйича «Туризм статистикаси бўйича тавсиялар - 1993» қабул қилинди. Ушбу ҳужжатда туризм соҳасидаги тушунчалар, кўрсаткичлар баён этилиб, уларнинг шаклланиш жараёни тасвирланди ва кейинчалик ТЁХ қабул қилишда ҳам асос вазифасини бажарди.

Ушбу тавсиялар чоп этилгандан сўнг БТТ туризм ривожланган давлатлар статистик органлари билан амалий ва назарий масалаларини муҳокама қилди. Масалан, 1995 йилда Марказий ва Шарқий Европа давлатлари, Яқин Шарқ давлатлари, 1996 йилда Россия федерацияси ҳамда Тинч океани ва Жанубий Осиё давлатлари, 1997 йилда эса Африка ва Америка қитъаси давлатларида кўмаклашиш ва ёрдамлашиш тadbирлари ўтказилди.

1993 йилдаги туризм статистик тавсияларга замон талабларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги янги тушунчалар киритилди:

- Туристик таъриф ва сафар;
- Туристик гуруҳ;
- Дала ҳовлида яшаш чегараси;
- Сафар мақсади;
- Туризмда бандлик;
- Туризм ва давлатларнинг барқарор ривожланиши ўртасидаги боғлиқлик.

Ушбу ҳужжатда юқоридаги келтирилган тушунчаларнинг таърифи ҳамда ҳисоблаш услубияти батафсил ёритилган. Кўпчилик давлатларда туризм ривожланиши билан 1993 йилда қабул қилинган тавсиялар XXI асрни бошларига келиб эскирганлиги ва замон талабларига тўлиқ жавоб бермаслиги кўрина бошлади. Шу муносабат билан, 2008 йилда БМТ, БТТ, Евростат ва бошқалар ҳамкорлигида туризм статистикаси бўйича халқаро стандарт яратилди. Иккала ҳужжатни ҳар томонлама таҳлили шуни кўрсатадики, 2008

йилда қабул қилинган стандарт анча такомиллашган ва 1993 йилдаги ҳужжатга нисбатан ижобий фарқларга эга. Бизни фикримизча, 2008 йилдаги халқаро туризм статистик тавсиялар 1993 йилдаги ҳужжатга нисбатан қуйидаги фарқларга эга (1.1-жадвал).

1.1-жадвал

Туризм статистикаси тавсиялар ва Халқаро туризм статистикаси тавсиялар
(1993-2008) орасидаги асосий фарқлар

№	Тушунчалар	Туризм статистикаси тавсиялар 1993	Халқаро туризм статистикаси тавсиялар 2008
1	Туристтик ташриф ва сафар тушунчалари	Туристтик ташриф ва сафар тушунчалари мавжуд эмас	Туристтик ташриф сафардан кўра торроқ маънони бериб, сафар давомида бирор ҳудудда тўхташ, бир кунлик саёхатлар ҳам туристик ташрифга киритилди.
2	Туристтик гуруҳ	Туристтик гуруҳ тушунчаси мавжуд эмас	Баъзан туристлар гуруҳ бўйича саёхат қилиб, бунда харажатлар бир киши томонидан амалга оширилса уларни ҳисоблашда гуруҳ аъзоларига ҳам тенг бўлинади.
3	Дала ҳовли тушунчаси	Бундай тушунча мавжуд эмас	Дала ҳовли одатий муҳитдан чиқарилган.
4	Сафар мақсадлари	Олтига сафар мақсади мавжуд	Аввал сафар мақсади иккига бўлиниб сўнгра яна гуруҳга бўлинди.
5	Туризм соҳасида бандлик	Туризм соҳасида бандлик тушунчаси мавжуд эмас	Туризм соҳасида бандлик бўйича алоҳида боб мавжуд
6	Туризм ва барқарор ривожланиш	Туризм ва барқарор ривожланиш мавжуд эмас	Туризм ва барқарор ривожланиш бўйича аниқ боб мавжуд

«Туризм статистикаси -1993» фақатгина туризм соҳасидаги кўрсаткичларни шаклланиши, танланма ўтказилиниши, сўровнома ишлаб чиқилиши каби тавсияларни қамраб олган бўлиб, унда туризмнинг агрегат ва интеграл кўрсаткичларини, туризмнинг иқтисодийётдаги ўрнини, макроиктисодий кўрсаткичлар, хусусан, Миллий ҳисоблар тизими доирасидаги кўрсаткичлар билан боғлиқлигини ифодалаб олиш изоҳланмаган.

1993 йилда қабул қилинган тавсияларни маҳаллийлаштириш мақсадида, улар асосида Европа Иттифоқи туризм статистикаси ўз методини ишлаб чиқди ва қабул қилди. Бундан ташқари 1993 йилдаги тавсиялар асосида БТТ Туризм Ёрдамчи ҳисоблари методологиясини ишлаб чиқиб, БМТга тавсия этади. БМТ ушбу тавсияларни ўрганиб БТТ ва Евростат ҳамкорлигида 2000 йилда ТЁХ методологиясини ишлаб чиқди ва уни қўллаш учун барча мамлакатларга тарқатди.

Туризм ёрдамчи ҳисоби бу миллий ҳисоблар тизими доирасида туризмнинг иқтисодийга қўшадиган ҳиссасини аниқлаш ва ўлчашга имкон берадиган воситадир, шу билан бирга уни бошқа иқтисодий соҳалар билан таққослаш имкониятини беради. Туризм ёрдамчи ҳисоби – бу бошқа макроиқтисодий тизимлар билан, хусусан, тўлов баланси ва миллий ҳисоблар тизими муносабатларини яратишда фойдаланиладиган макроиқтисодий бухгалтерия воситасидир.

Жаҳонда рўй бераётган социал-иқтисодий ўзгаришларни ҳисобга олиш мақсадида 2000 йилда қабул қилинган халқаро стандартлар халқаро ташкилотларда такомиллаштирилди ва 2008 йилда БМТ ташкилотлари томонидан янги халқаро стандартлар қабул қилинди (1.4-жадвал).

1.2-жадвал

Туризм ёрдамчи ҳисоби орасидаги асосий фарқлар (2000-2008)

№	Тушунчалар	Туризм ёрдамчи ҳисоби 2000	Туризм ёрдамчи ҳисоби 2008
1	Туристик харажатлар ва истеъмол	Туристик харажатлар	Туристик харажатлар ва туристик истеъмол
2	Туристик маҳсулотлар	Барча давлатлар учун бир хил	Ҳар бир давлат учун турлича
3	Конференция хизмати	-	Конференциялар хизмати
4	Туризмда бандлик	Туристик корхоналарда ишловчилар сони	Туристик корхоналарда ишловчилар ва мавсумий ишловчилар сони
5	Туризм соҳасидаги капитал	Туристик ташкилотлардаги капитали	Туризм соҳасидаги капитал

1.2-жадвалда келтирилган таққослама маълумотларни кўрсатишича, 2000 йилда қабул қилинган ҳужжатга 2008 йилда жудда катта ўзгартиришлар киритилган. Масалан, 2000 йилдаги ҳужжатда туристик харажатлар ҳисобланадиган бўлса, 2008 йилдаги ҳужжатда улар билан бир қаторда туристик истеъмол ҳажми ҳам аниқланиши белгиланган. Маълумки, туристик истеъмол туристик харажатларга нисбатан кенгроқ маънога эга. Бошқачароқ айтганда туристик харажатлар туристик истеъмолни бир қисмидир. Иккинчидан, 2000 йилдаги ҳужжатда туристик маҳсулотларни ҳисоблаш барча давлатлар учун бир хил методологиядан амалга оширилиши керак эди. 2008 йилдаги эса ҳар бир давлатга ўз методологиясини қўллаш имконияти берилди. Учинчидан, янги ҳужжатда конференция хизмати атамаси киритилди. Тўртинчидан, туризмдаги бандлар сонига туристик корхоналарда ишловчилар билан бир қаторда туризм билан мавсумий банд бўлган ишловчилар ҳам киритилди ва охириги туризм соҳасидаги капитални ҳисоблаш методологияси ўзгартирилди, яъни туризм соҳасидаги капитал деганда фақат туристик ташкилотларни капитали эмас, балки туризм соҳасидаги капиталнинг умумий ҳажмини

ҳисоблаш тавсия этилди. Бу ҳолатни ўзи мамлакат иқтисодиётида туризмни ўрнини тўғри ва аниқ белгилашга асос бўлди.

ТЁХ танланма статистик кузатув ҳамда расмий маълумотлар асосида тузилади ва 10 та жадвалдан иборат:

- 1-жадвал, маҳсулот турлари ва ташриф буюрувчилар тоифалари кесимида киришга оид туризм истеъмоли;
- 2-жадвал, маҳсулотлар турлари кесимида ҳамда ташриф буюрувчилар тоифалари ва ташриф кўриниши бўйича ички туризм истеъмоли;
- 3-жадвал, маҳсулот турлари ва ташриф буюрувчилар тоифалари кесимида чиқишга оид туризм истеъмоли;
- 4-жадвал, маҳсулот турлари ва ташриф буюрувчилар тоифалари кесимида мамлакат ичидаги туризм истеъмоли;
- 5-жадвал, туризм тармоқларида ва бошқа тармоқларда ялпи ишлаб чиқариш, оралиқ истеъмол ва қўшилган қиймат ҳисоби;
- 6-жадвал, маҳсулотлар кесимида мамлакат ичидаги туризм бўйича таклиф ва истеъмол;
- 7-жадвал, туризм тармоқларида бандлик;
- 8-жадвал, туризм тармоқларда ва бошқа тармоқларда туризмга тегишли асосий капиталнинг ялпи жамғарилиши;
- 9-жадвал, маҳсулот турлари кесимида ва давлат бошқарув органлари даражасида жамоавий туризм истеъмоли;
- 10-жадвал, қийматга эга бўлмаган кўрсаткичлар.

ТЁХ жадваллари туризм кўрсаткичларини аниқ ҳисоблаш имконияти бериши билан бир қаторда улар ўзаро узвий боғлиқ ҳамдир.

1.2 расмда келтирилган 4-жадвал (маҳсулот турлари ва ташриф буюрувчилар тоифалари кесимида мамлакат ичидаги туризм истеъмоли) билан туризм соҳасидаги бошқа ишлаб чиқаришлар ўртасидаги бевосита алоқа мавжудлигига, 5-жадвал (туризм тармоқларида ва бошқа тармоқларда ялпи ишлаб чиқариш, оралиқ истеъмол ва қўшилган қиймат ҳисоби) билан туризмда бандлик орасидаги алоқадорликни йўқлигига ишончимиз комил эмас. Бундан ташқари бошқа ишлаб чиқаришлар деганда нима назарда тутилганлиги C.D.Frechtling мақоласида ёритилмаган.

БМТ, БТТ ва бошқа халқаро ташкилотларнинг туризм статистикасини ташкил этиш ва ТЁХ олиб бориш бўйича кўпчилик давлатлар ўз тажрибасига ва йўлига эга. Масалан, Греция давлатини олсак, унда ТЁХ ўнта жадвалдан тўрттаси тўлдирилади. Греция давлати туризм тушумлари ва харажати маълумотларини аниқлаш мақсадида танланма кузатувдан ташқари тўлов балансидан ҳам фойдаланади, яъни Греция Марказий банки маълумотлари асосида кирувчи ва чикувчи туристлар томонидан валюта айирбошлаш шахобчалари ва пластик карталари орқали амалга оширилган тўлов маълумотларидан ишлатилади. Бу методни ҳозирда Грециядан ташқари яна кўплаб давлатлар ҳам қўллайди. Ушбу методни юқори устунликлари бўлишига қарамасдан уни қора бозор мавжуд бўлган давлатларда, шу жумладан Ўзбекистонда, қўллаш тўпланган маълумотларни ишончсизлигини пасайтиради.

Франция давлати ҳам туризм ривожланган давлатлардан бири ҳисобланади. Франция давлатида туризм статистикаси бўйича Франция статистика қўмитаси, Туризм қўмитаси ва Миллий банки шуғулланади. Франциянинг барча чегара пост жойларида йилда бир маротаба танланма кузатув асосида маълумотлар тўпланади. Танланма кузатув

методидан ташқари Франция Миллий банки ҳам ўз навбатида экспорт ва импорт кўрсаткичларини аниқлашда статистикасига ёрдамлашади, яъни барча туристлар томонидан амалга оширилган пластик карталари орқали тўловлар тўғрисида маълумотлар эълон қилинади.

Польшада туризм статистикаси бўйича Польша Марказий статистика (МСБ) бошқармаси шуғулланади. Польша Марказий Статистика бошқармаси ўз навбатида Евростат, БМТ, ЖТТ тавсияларига риоя қилиб ўз фаолиятини амалга оширади.

Ҳозирда Польша МСБ туризм институти ва ижтимоий-иқтисодий ривожланиш вазирлиги билан ҳамкорликда туризм статистик кўрсаткичларини такомиллаштиришни амалга оширмоқда:

- ҳар ойлик жойлашув жойларини маълумотларини чоп этиш;
- туристлар оқими, экспорт ва импорт кўрсаткичлари бўйича йилда 6 марта танланма амалга оширилади;
- ҳар уч йилда бир марта Польша давлати ички туризм тўғрисида маълумотларни жамлаш мақсадида уй хўжаликларидан танланма кузатув ўтказилади.

Хулоса

Туризм статистикасини ҳисобини олиб бориш бўйича, халқаро тажрибалар турлича ва кўплаб стандартлар мавжуд. Улар тавсия ҳарактерига эга. Лекин, ушбу тавсиялар кўпчилик давлатларда миллий хусусиятларни ҳисобга олмаган ҳолда қўлланилиб келинмоқда. Ўзбекистон Республикасида эса юқорида келтирилган ва таҳлил қилинган стандартлар деярли қўлланилмайди. Шу муносабат билан мақолада Ўзбекистонда халқаро тажриба ва стандартларига таянган ҳолда туризм статистик ҳисобини олиб бориш бўйича тадқиқотлар олиб борилди.

Биринчидан, туризм кўрсаткичларини шакллантириш услубияти бўйича хорижий давлатлар тажрибаси ва халқаро ташкилотлар тавсияларини ўрганиш, илмий-амалий ёндашувларни умумлаштириш ҳамда Ўзбекистон Республикаси туризм статистикаси амалиётида фойдаланиш учун туризм кўрсаткичлар услубини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ.

Иккинчидан, туризм асосий кўрсаткичлари бўйича кузатув маълумотларнинг ҳамда корхона ва ташкилотлар томонидан тақдим этиладиган статистика ҳисоботлари маълумотларининг шакллантирилиши билан боғлиқ муаммоларни аниқлаш зарур.

Учинчидан, туризм асосий кўрсаткичларини йиллик ва чораклик даврийликда шакллантириш юзасидан таклифлар ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ.

Тўртинчидан, туризм кўрсаткичлари ишончилиги ва сифатини такомиллаштириш ва халқаро андозаларга мувофиқлигини таъминлаш борасида тизимли тадқиқотлар олиб бориш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 5-январдаги «Ўзбекистон Республикасида туризмни жадал ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-5611-сонли Фармони. – Тошкент, 2019.
2. Международные рекомендации по статистике туризма, 2008 год / ООН, ЮНВТО, Евростат. – Мадрид–Нью-Йорк: ООН, 2010. – 174 с.

3. Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework 2008 / United Nations, UNWTO, Eurostat, OECD. – Luxembourg–Madrid–New York–Paris, 2010. – 228 p.
 4. Frechtling C.D. Tourism satellite account: The door to the hotel of economic statistics // Annals of Tourism Research. – 2010. – Vol. 37, No. 1. – P. 136–153.
 5. Тухлиев И.С., Агзамов С. Туризм иқтисодиёти: назария ва амалиёт. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2018. – 320 б.
 6. Саидов А., Сафаров С. Ўзбекистонда туризм статистикасини такомиллаштириш йўллари // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар. – 2020. – №4. – Б. 45–58.
- Ташмурадов Т. Туризм тармоғини ривожлантиришда миллий ҳисоблар тизимининг роли // Ўзбекистон иқтисодиёт фанлари журнали. – 2021. – №2. – Б. 112–124.